

33345

החיפושים אחר בו-נוכבא

פרשת התגליות במערות מדבר יהודה ואיגרותיו
של מנהיג המרד נגד רומא

יגאל ידין

האוניברסיטה העברית, ירושלים

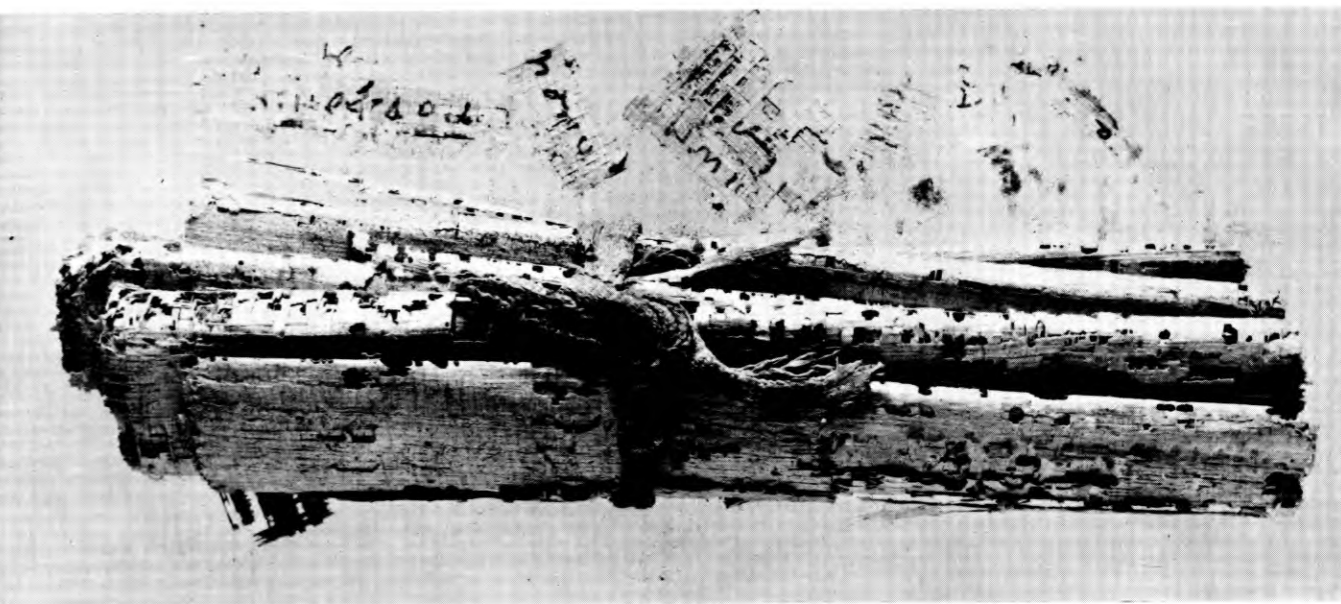
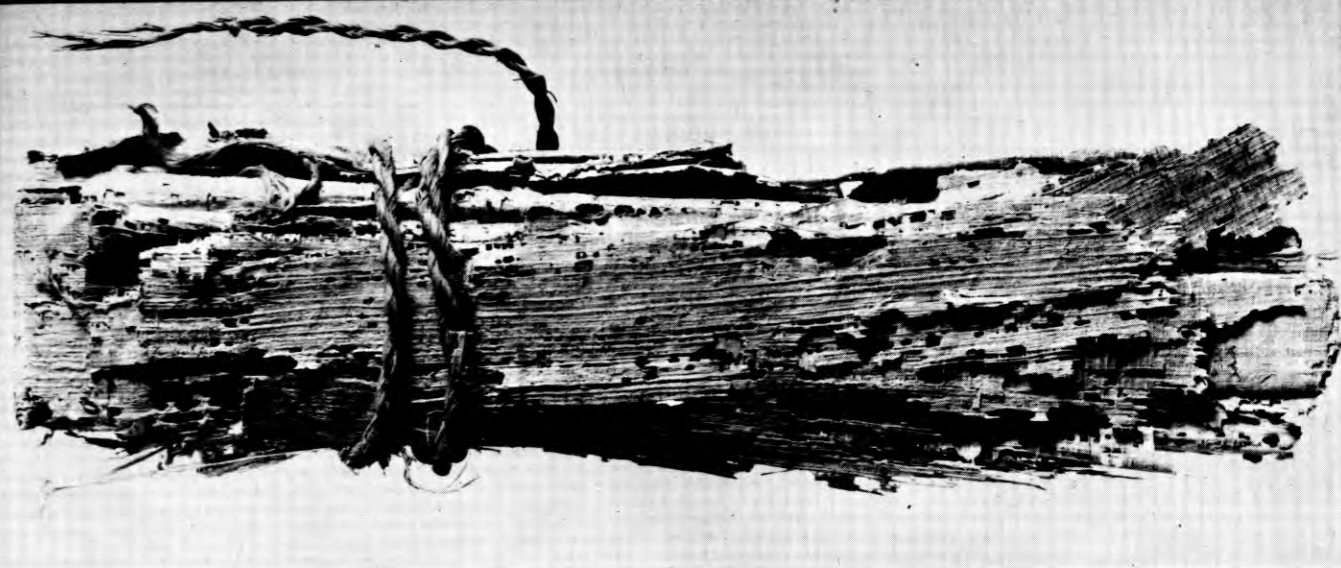

ויידנפלד וניקולסון ירושלים
ספרית מעריב

בתוך נל
יהודה
כתיק ש
שנה. ב
מקופל
בארבע
רהוט.
מוכר:
האגדי
5-132
איגרות
מתחום
סיפור
אשר ה
מנחל
של המ
אחרונ
בר"כוס
התגלי
בשנים
נשים
אריגיו
בר"כוס
לאחר
בפרוס
עשרות
מפיצי
הספר
בשחו
חשימ
חצמו
בחתר
התגל

חייה ומשפטיה של בבתא המופלאה

עובדה זו חייבה למצוא בהקדם חוקר מתאים, שיעסוק בפענוח הפאפירוסים הכתובים יוונית, ורבה הייתה שמחתי ותודתי, משהסכים מורי לשעבר ועמיתי, פרופסור י' פולוצקי, ראש החוג לבלשנות באוניברסיטה, לקבל על עצמו משימה זאת. מרבית הדברים שיסופרו להלן מתבססים על עבודת הנמלים, שהשקיע בפענוח התעודות הללו.

מחמת העובדה כי התעודות נפתחו ללא שימת לב לתאריך ולתוכנו, עבר זמן רב, עד שיכולנו לעמוד היטב על המדובר בהן ועל היחס שביניהן. התיאור הבא של תוכנו, הוא אפוא לא על פי סדר פתיחתן, אלא על פי תאריכיהן — ראשון ראשון ואחרון אחרון.

בסך הכול נמצאו שלושים וחמש תעודות: שש מהן כתובות נבטית, שלוש כתובות ארמית, שבע עשרה יוונית ותשע יוונית עם תוספות וחתימות בארמית או בנבטית. התעודות הללו היו של בבתא ומשפחתה ועסקו בענייני רכוש ובתביעות משפטיות, שהגישה בבתא ושהוגשו נגדה. לפני שאדון בנפרד בתוכן התעוררות החשובות ביותר, מן הראוי לדון בשלושה נושאים חשובים, שיאפשרו לקורא לעקוב מקרוב אחר התגליות ופרטיהן: 'שטרות מקושרים', שיטת ציון התאריך ו'גיבורי' הסיפור.

עשרים ושלוש מתוך שלושים וחמש התעודות שייכות לסוג הקרוי 'שטר כפול' או בלשון התלמוד 'גט מקושר'. השימוש בשטרות מקושרים הוא עתיק יומין והוא מופר מתקופות שונות וארצות שונות בימי קדם. אך הואיל ונשתמרו תעודותינו יפה, ואף יש בהן שטרות מקושרים הכתובים נבטית — השונים קצת מן הידועים עד כה — אביא הסבר קצר למען יכיר הקורא — מתוך דוגמת תעודות שנשתמרו היטב — את הצורה המוזרה, לכאורה, של כתיבת שטרות.

השטר המקורי היה נכתב תחילה בראש הפאפירוס (scriptura interior), ועל פי רוב בכתב קטן ורהוט במיוחד. לאחר מכן הניח הסופר רווח כשניים וחצי ס"מ (הכול לפי גודלה של התעוררה הנדונה), ושוב כתב את השטר כולו (scriptura exterior), על פי הרוב מלה במלה, בכתב גדול וברור. אחרי זה גלל את החלק הפנימי, העליון, של השטר, ובכלל זה הרווח שהניח בין שני חלקיו. החלק הגלול הזה נקשר בחוט, שנמשך במאוזן לאורך הצד הקדמי של הקיפול, עבר את התעודה במפולש, נקשר שנית, נמשך באלכסון לאורך גב התעודה ושוב נקשר שם — וחוזר חלילה עד קצה התעודה. העדים חתמו על גב התעודה,

ממול: שלושה אגדים של תעודות, כפי שנתגלו. התעודות באגדים צורות לפי נושאים.

התעודות — 'שטרות מקושרים'

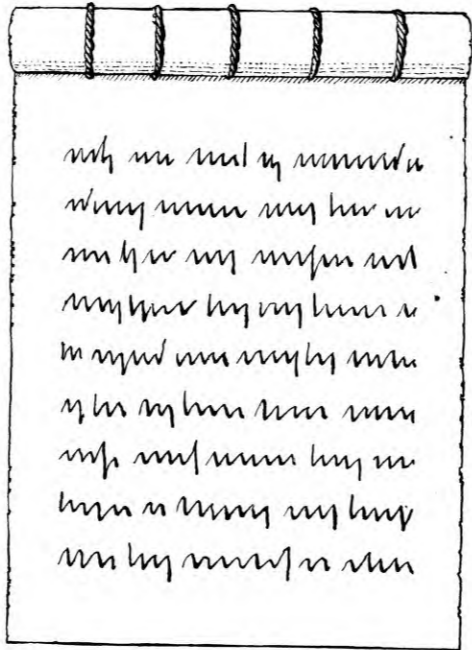

חלק מגבו של שטר מקושר המראה את שיטת הקשירה ומקום חתימות העדים.

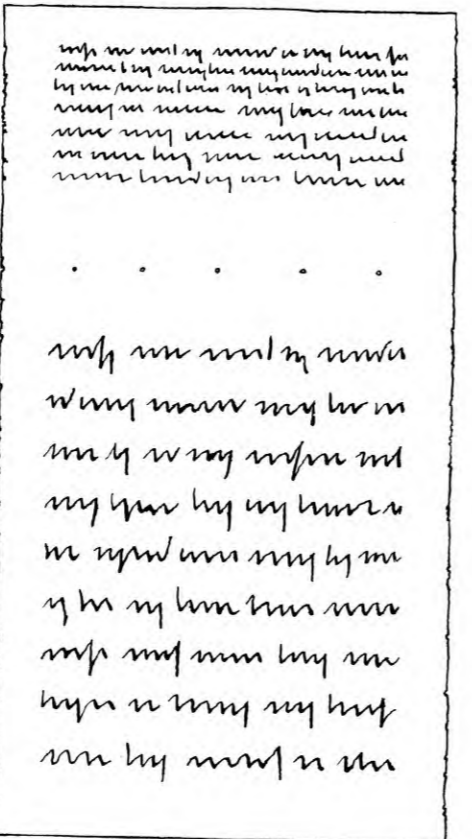
ממול: ציורים סכימתיים של שטר מקושר המראים את דרך כתיבתו, קיפולו וקשירתו.

כל אחד ליד קשר אחד. חתימותיהם התחילו ליד הקשר ונמשכו ממנו והלאה בכיוון תחתית התעודה ובניצב לשורות ששורטטו בפנים התעודה, על החלק החיצון (exterior) של התעודה, בסמוך לחלק הפנימי (interior). לאחר מכן שוב נגללה התעודה, אלא שהפעם לא נקשרה. מטרת התהליך הזה הייתה, כמובן, להבטיח, שהשטר המקורי לא יזויף, ועם זאת לאפשר לבעליו להשתמש בחלקו החיצון, התחתון, לצורכי יום יום, כנדרש. במקרה של ספק, ורק במקרה כזה, היה מותר לפתוח את החלק המקושר, העליון, לפני הרשות המתאימה. במקרים מסוימים – אם כי לא במקרה של בבתא – היו טביעות החותם של העדים צמודות לקשרים; דבר זה מנע הפיכת כל חלק של השטר הכפול למה שקרוי 'גט פשוט' על ידי קריעת התעודה לשתיים לרוחבה. תחבולות נוספות למניעת דבר זה נתגלו בתעודות הנבטיות והארמיות שבצורה של בבתא, כדלקמן: הסופר התחיל לכתוב את הטקסט של הפנים (interior) על אחורי התעודה בתחתיתה, אחר כך הפכה על פניה והמשיך את כתיבתו בצד הקדמי. בדרך זו הופיע כתב על אחורי התעודה, להוכיח כי לא הייתה 'גט פשוט', הנכתב על צד אחד בלבד. מספר החתימות תואם את מספר הקשרים, על פי הרוב חמישה או שבעה, ובכלל זה חתימת נותן השטר – המתחייב בביצועו – וחתימה זו מופיעה על פי הרוב מעל לחתימות העדים וליד הקשר הראשון, בצורה זו: 'שמעון בן מנחם, על נפשו', ואילו חתימות העדים נכתבות כדלקמן: (לדוגמה) 'הוסף בן חנניה, שָׁהָד (= עד)'. העדים חותמים בלשונם הם ובכתב ידם: היהודים בארמית או ביוונית; הנבטים בנבטית וכו'. בספרות התלמודית נזכרים 'גטין מקושרים' פעמים רבות, ובפרט נידונה שם הבעיה של מניעת הפיכתם לשטרות 'פשוטים'. על פי הרוב דברים אלה תואמים להפליא את סוג השטרות שגילינו אנו. יתר על כן, דברי התלמוד ושטרותינו, שניהם מסבירים יפה אלה את אלה. דינו במובאות אחדות: "גט פשוט – עדין מתוכו, ומקושר עדין מאחוריו. פשוט שכתבו עדין מאחוריו, ומקושר שכתבו עדין מתוכו – שניהם פסולים. רבי חנניה בן גמליאל אומר: מקושר שכתבו עדין מתוכו כשר, מפני שיכול לעשותו פשוט. רבן שמעון בן גמליאל אומר: הכל כמנהג המדינה" (משנת בבא בתרא י, א). ומן הראוי להזכיר עוד את הנאמר בתלמוד בבלי, בבא בתרא קס ע"ב: "מתוך שנתרבה בקשריו נתרבה בעדיו"; שאם לא כן תהיה התעודה בבחינת 'גט קרח': "ואיזהו גט קרח? כל שקשריו מרובין מעדיו" (גטין ח, י).

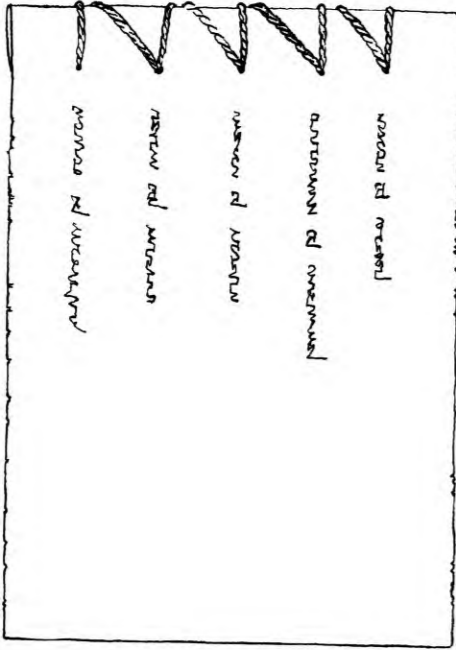
ולבסוף מעניין להביא את דבריו של רב ירמיה בר אבא (בבא בתרא, שם) בעניין מקום חתימת העדים בשטר המקושר: "היכן עדים חותמין? רב הונא אמר: בין קשר לקשר, ורב ירמיה בר אבא

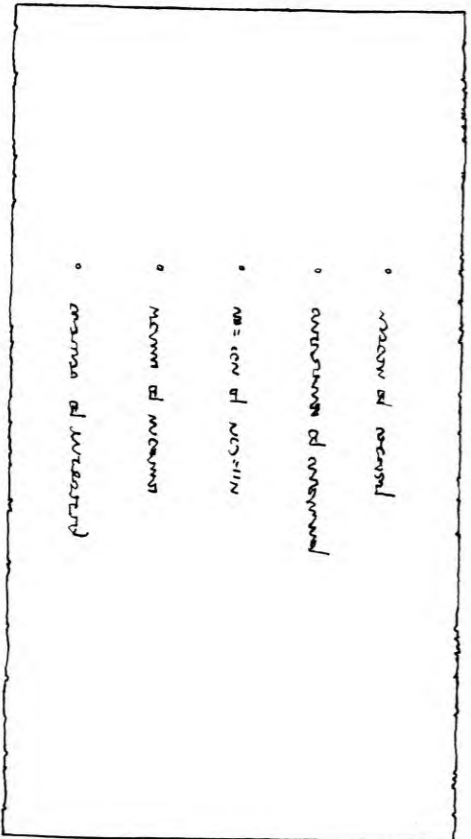
א

ב

ג

ד

האיפארכיה (= פרובינקיה) החדשה ערביה, שנת עשרים, 24 בחודש היפרברטיאוס (Hyperberetaeus) המכונה תשרי". שיטה זו של ציון תאריך במספר רב של תעודות — הדנות בתקופה של אחת עשרה שנים — שנזכרות בהן שנות קיסרותו של הדריינוס (מנהג שרווח יותר במזרח מאשר ברומא, שם צוינו התאריכים על פי שנות הסמכות הטריבונאלית של הקיסר), מקלה עלינו לקבוע אל נכון את שיטת מניין שנות המלוכה של הדריינוס — דבר שהוא שנוי במחלוקת. תעודה אחת אף מאפשרת לנו לקבוע ביתר דיוק את תחילת השנה הטריבונאלית של הדריינוס — שאף היא שנויה במחלוקת. תעודות אלו, שנערכו בדרך כלל במשרדי הממשל הרומאי של הפרובינקיה — מכילות שמות של שלושה נציבים, שלא היו ידועים לנו עד כה. יתר על כן, התעודות שברשותנו אף מוסיפות תרומה צנועה לרשימת שמות הקונסולים ברומא — תרומה בלתי צפויה בהחלט של בבתא לידיעותינו בדברי ימי רומא.

גיבורי הסיפור

סיפור חייהם של בבתא ומשפחתה ושל שני בעליה מסובך למדי. כדי להבין את תוכן תעודותיה ולהימנע מחזרות מיותרות, הבה נציג עתה לפני הקורא את בני משפחת בבתא, בלוויית כמה הערות כלליות:

א. הורי בבתא: אביה של בבתא, שמעון בן מנחם, ואמה מרים בת יוסף בן מנשה, התגוררו במחוזא, עיר בדרום ים-המלח בקרבת צוער, בתחום ממלכת הנבטים. שמעון נתן לאשתו מרים את כל רכושו עוד בחייו, ולאחר מות מרים ירשה אותה בבתא.

ב. בעלה הראשון של בבתא היה ישוע בן יהוסף. אנו יודעים עליו מעט מאוד, אך אחד הנושאים העיקריים בתעודות הוא בנם, שלו ושל בבתא, שלאחר מות ישוע הוא קרוי 'בני היתום ישוע בר ישוע'.

ג. משפחת כתושיון היא החולייה המקשרת בין כל האחרים. זו הייתה משפחה ענפה שמקורה בעין-גדי. לאחר מות בעלה הראשון נישאה בבתא ליהודה בן אלעזר המכונה כתושיון, תושב עין-גדי, שעבר להתגורר במחוזא. יהודה זה נפטר זמן מועט אחר הנישואין והוריש לבבתא רכוש רב, שקרוביו טענו, כי היה שייך בעיקרו לאביו, מייסד המשפחה, אלעזר בן יהודה כתושיון.

ד. משפחת בעייה היא המפתח להבנתנו כיצד מצאה בבתא מקלט, ולבסוף גם מתה, במערת האיגרות יחד עם משפחת יהונתן בן בעייה (או בעיין), מפקד עין-גדי (כפי שלמדנו מן האיגרות). ליהודה, בעלה השני של בבתא, הייתה — מסתבר — אישה נוספת על פניה של בבתא, היא מרים מעין-גדי, בת בעיין וכנראה אחותו של יהונתן, מפקד המקום. מאשתו זו הייתה ליהודה כנראה בת ושמה שלמציון.

ה. משפחת קימבר: שלמציון בת מרים ויהודה נישאה לפני

אמר: אחורי הכתב וכנגד הכתב מבחוץ" — ממש כמו בתעודות שלנו.

התעודות הנבטיות, שכולן מסוף המאה הראשונה לסה"נ — שעה שעדיין היו הנבטים עצמאיים למחצה, ובראשם עמדו מלכיהם — מתוארכות על פי שנות המלוכה של מלכי הנבטים.

כל התעודות האחרות מאוחרות לשנת 106 לסה"נ, שנה שבה כבש טריאנוס את ממלכת הנבטים והקים במקומה את 'פרובינקיה ערביה'. הואיל ומרבית התעודות הללו נערכו על ידי הפקידים הרשמיים של השלטונות, הרי שצוינו תאריכיהן בשלוש דרכים: לפי שנת מלוכתו של הדריינוס; לפי השנה האזרחית (מינואר עד דצמבר), הנהוגה ברומא (על פי שמות הקונסולים של אותה שנה) לרבות החודשים והימים; ולבסוף לפי מניין ה'פרובינקיה ערביה' (שהתחילה, כאמור, בשנת 106 לספירה) לרבות החודשים הארמיים הניתנים על פי הרוב במקביליהם היוונים. משום כך נקבע תאריכה של תעודה מן ה-12 באוקטובר, שנת 125, לספירה, למשל, כך: "בשנת תשע לאימפראטור טריאנוס הדריינוס קיסר אוגוסטוס, בכהן כקונסולים מ' ואלריוס אסיאטיקוס (M. Valerius Asiaticus) בפעם השנייה, וטיטיוס אקווילינוס (Titius Aquilinus), בארבעה (ימים) לפני האידים (= 15 בחודש) של אוקטובר, למניין

ראשה של תעודה נבטית, שרמשים כרסמוה בחלקה. התעודה פותחת בתאריך הבא: 1) "בתמונא באלול שנת עשרין ותלת לרבאל מלכא מלך (2) נבטו די אחיי ושיזב עמה".